

ТЕНДЕНЦІ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ СИСТЕМИ ОСВІТИ В УКРАЇНІ

Реформування української системи освіти є надзвичайно важливим завданням суспільства і держави, яке сьогодні практично реалізує Міністерство освіти і науки України. Головною метою реформи як системної освітньої трансформації є забезпечення доступності громадянам України до якісної освіти на всіх її рівнях.

Центральною реформою системи освіти є впровадження підходів, передбачених Концепцією «Нова українська школа» (НУШ). Старт НУШ відбудеться у 2018/2019 н. р., йому передувала кропітка праця протягом 2017/2018 н. р. зі створення передумов для успішного впровадження НУШ: нормативно-правового, методичного, фінансового, кадрового забезпечення. Прямо чи побічно питання імплементації НУШ стосуються питань розвитку дошкільної освіти, професійної (професійно-технічної) освіти, позашкільної освіти, підготовки і підвищення кваліфікації вчителів у закладах вищої педагогічної освіти, саме ці аспекти й розглянуто в інформаційно-аналітичному збірнику.

1. Протягом 2017/2018 н. р. значно посилено інституційні основи розвитку і реформування національної системи освіти – Верховною радою України за активної участі Міністерства освіти і науки України було ухвалено Закон України «Про освіту». Закон є рамковим, він регламентує подальше реформування сфери освіти та є підґрунтям для ухвалення профільних законів «Про дошкільну освіту», «Про загальну середню освіту», «Про позашкільну освіту», «Про професійну освіту», «Про освіту дорослих», змін до Закону України «Про вищу освіту».

Правові підвалини НУШ як центральної освітньої реформи закладено розпорядженням Кабінету Міністрів України «Про схвалення Концепції реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» на період до 2029 року» від 14.12.2016 № 988-р. Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 13.12.2017 № 903-р. затверджено «План заходів на 2017–2029 роки із запровадження Концепції реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти “Нова українська школа”». На 2018 р. Планом заходів передбачено підготовку нових підручників та інших навчальних матеріалів для початкових класів відповідно до нового Державного стандарту початкової освіти; здійснюються масштабні заходи з удосконалення навичок учителів початкової школи; розробляється національна електронна платформа «Нова українська школа»; забезпечується фінансування для облаштування нового освітнього середовища.

Постановою Кабінету Міністрів України від 21 лютого 2018 р. № 87 затверджено Державний стандарт початкової школи, який ґрунтується на гуманістичних принципах цінності дитинства, радості пізнання, розвитку особистості, здоров'я і безпеки дитини.

На виконання положень Закону України «Про освіту» у 2018 р. створено Державну службу якості освіти відповідно до постанов Кабінету Міністрів України «Про утворення Державної служби якості освіти України» від 06.12.2017 № 947 та

«Деякі питання Державної служби якості освіти України» від 14.03.2018 № 168. Основними напрямками діяльності Служби визначено формування внутрішньої системи забезпечення якості освіти у закладах освіти, розбудова системи зовнішнього забезпечення якості освіти, підходи до оцінювання якості української освіти.

Таким чином, найважливішим завданням на найближчий період залишається подальша розбудова законодавчого забезпечення освітньої реформи, зокрема розроблення профільних законів «Про дошкільну освіту», «Про загальну середню освіту», «Про позашкільну освіту», «Про професійну освіту», «Про освіту дорослих», змін до Закону України «Про вищу освіту» тощо, а також підзаконних актів. Це дасть змогу створити цілісний правовий простір імплементації реформи, єдине розуміння процесів та суті заходів в усіх сторін, залучених до реформування, підвищить шанси цієї важливої для суспільства і держави реформи на успіх.

2. У контексті старту Нової української школи актуалізується питання наступності між дошкільною освітою та початковою школою. Ця наступність забезпечується узгодженням нормативно-правового забезпечення, впровадженням у дошкільне навчання основних засад НУШ, зокрема компетентнісного принципу, узгодженням програм дошкільного і шкільного навчання, забезпеченням доступності здобуття дошкільної освіти дітьми дошкільного віку.

Останнє є важливим пріоритетом, який визначено розпорядженням Кабінету Міністрів України «Про затвердження середньострокового плану пріоритетних дій Уряду до 2020 року та плану пріоритетних дій Уряду на 2017 рік» від 03.04.2017 № 275-р.

Для визначення конкретних дій щодо досягнення пріоритету було прийнято розпорядження Кабінету Міністрів України від 06.12.2017 № 871-р «Про затвердження плану дій на 2017–2019 роки поетапного створення додаткових місць у закладах освіти для дітей дошкільного віку». Протягом 2017–2020 рр. передбачено створення додаткових 96 тисяч місць для дошкільнят.

На кінець 2017 р. в Україні функціонувало 15 433 закладів дошкільної освіти (за даними Держстату України із них 14 907 закладів дошкільної освіти, що мають статус юридичної особи), кількість дітей у них становила 1335 тисяч осіб. Порівняно з 2016 р. мережа ЗДО збільшилася на 3,2 %. Протягом 2017 р. черга до закладів дошкільної освіти скоротилась на 40,2 % у порівнянні з 2016 р. і майже удвічі в порівнянні з 2015 р. Проте необхідна подальша кропітка робота, адже на кінець 2017 р. у черзі все ще перебувало 46 898 дітей.

Отже, у наступному 2018/2019 н. р. центральним органам влади, які впроваджують освітню реформу і реформу децентралізації, спільно з місцевими органами влади, на території яких все ще залишається черга до закладів дошкільної освіти, повинні знайти додаткові механізми вирішення цього питання. В умовах обмеження бюджетних ресурсів ефективними інструментами можуть стати державно-приватне партнерство, стимулювання місцевими органами влади інвестиційної діяльності на їхній території, надання місцевих преференцій для розвитку малого та середнього бізнесу із зустрічною вимогою розвитку соціальної інфраструктури, зокрема закладів дошкільної освіти.

3. Важливою передумовою успішності реформи загальної середньої освіти є її належне фінансове забезпечення. Аналіз динаміки бюджетних видатків показує, що з 2017 р. частка видатків на загальну середню освіту щодо обсягу всіх освітніх видатків завдяки зусиллям Уряду і Міністерства освіти і науки України суттєво збіль-

шилася. Якщо у 2014–2016 рр. вона коливалася в межах 42,4–43,7 %, то у 2017 р. зросла до 47,4 %, а в 2018 р. (план) зросте до 48 %.

Уперше за останні роки у 2016 р. зростання видатків на загальну середню освіту вирівнялося, а у 2017 р. суттєво перевищило рівень інфляції (149,2 % проти 114,4 % відповідно). Це означає, що галузь від стану стагнації перейшла до стану розвитку.

Аналіз структури видатків зведеного бюджету України на загальну середню освіту вказує, що лівова її частка спрямовувалася на підвищення оплати праці педагогічних працівників. У 2017 р. відбулося суттєве зростання середньомісячної заробітної плати у сфері освіти: темп її зростання становив 155,4 % відносно попереднього року. Це другий за величиною (157,4 % за напрямом державне управління й оборона) показник зростання середньомісячної заробітної плати в Україні порівняно з іншими видами економічної діяльності. Темп зростання середньомісячної заробітної плати в галузі загальної середньої освіти був найвищим, він становив 161,1 %, що суттєво більше за темпи зростання в середньому по економіці.

Урядом та Міністерством освіти і науки України передбачено фінансове забезпечення старту Нової української школи поточного року. У 2018 р. з державного бюджету на НУШ передбачено видатки в сумі 1905 млн грн. Зокрема, на видання, зберігання та доставку підручників виділено 305,7 млн грн; на підвищення кваліфікації вчителів НУШ у 2018 р. – 370,3 млн грн; на розроблення курсу дистанційного навчання для підвищення кваліфікації вчителів – 11,8 млн грн; на забезпечення учнів початкових класів навчальними засобами та меблями – 998,78 млн грн. Для початкової школи виділено 163,8 млн грн на придбання персональних комп'ютерів/ноутбуків і техніки для друкування, копіювання, сканування та ламінування з витратними матеріалами. На створення національної освітньої електронної платформи для розміщення навчальних ресурсів виділено 54,6 млн грн.

Таким чином, у 2017–2018 рр. Уряд та Міністерство освіти і науки України доклали безпрецедентних зусиль, щоб фінансування заходів, пов'язаних із підготовкою освітньої реформи, було здійснено в достатньому обсязі та вчасно, щоб новації Нової української школи реально втілювались у практику шкільного життя. У наступному навчальному році Міністерство планує подальші кроки щодо збереження рівня фінансового забезпечення НУШ, пошуку нових підходів для підвищення ефективності використання бюджетних ресурсів.

4. З метою забезпечення успішного старту НУШ у 2018/2019 н. р. Міністерство освіти і науки України протягом попереднього навчального року здійснило апробацію нового Державного стандарту початкової загальної освіти в перших класах 100 українських шкіл, у ході якого було опрацьовано нові освітні технології, орієнтовані на компетентнісне навчання.

У рамках пілотного проекту було розроблено нове навчально-методичне забезпечення, спрямоване на імплементацію підходів НУШ. Зокрема, було створено тренінгові модулі для підготовки тренерів-консультантів і вчителів 200 перших класів загальноосвітніх навчальних закладів – учасників експерименту, розроблено навчально-методичний посібник «Нова українська школа: поради для вчителів» (за загальною редакцією Н. М. Бібік).

Було організовано і проведено значну роботу із розроблення підручників для школярів і вчителів, які почнуть заняття у 2018/2019 н. р. за новою програмою. Для забезпечення рівного доступу до якісної освіти учнів, що навчаються мовами

національних меншин (польською, російською, румунською, молдовською, угорською), здійснено переклад підручників для першого класу цими мовами, зокрема підручників «Математика», «Я досліджую світ», «Мистецтво».

У рамках упровадження нових освітніх технологій, які буде використовувати НУШ, здійснено забезпечення ігровими наборами LEGO всіх 100 пілотних закладів загальної середньої освіти та 25 обласних інститутів післядипломної педагогічної освіти. Подальше отримання школами України ігрових наборів LEGO відбувається за встановленим графіком у чотири етапи: червень 2018 р., вересень 2018 р., листопад 2018 р., квітень 2019 р.

Протягом 2017/2018 н. р. також здійснювався моніторинг упровадження нового Державного стандарту початкової школи. Він засвідчив наявність кваліфікованого учительського корпусу, що може впроваджувати реформаторські ідеї.

Відтак у 2017/2018 н. р. у рамках підготовки до старту НУШ Міністерством організовано, а провідними педагогами здійснено великий обсяг навчально-методичної роботи, метою якої є формування належного навчально-методичного забезпечення початку реформи. Опрацьовано нові освітні технології, здійснено підготовку тренерів-консультантів і вчителів, створено нові підручники і посібники для школярів 1 класу. Усе це свідчить про наявність освітнього середовища, у якому будуть сприятиматись і впроваджуватись ідеї НУШ. У 2018/2019 н. р. цю роботу необхідно продовжити, адже на часі відпрацювання нових навчально-методичних матеріалів для учнів 2 класу та їхніх вчителів.

5. Задекларований НУШ принцип забезпечення рівного доступу до якісної освіти всім учням незалежно від їхнього місця проживання актуалізує необхідність подальшого вдосконалення мережі закладів загальної середньої освіти.

Статистичні дані свідчать, що загалом по Україні на один денний ЗЗСО припадає 26 учителів (у розрізі місто/село цей показник становить відповідно 44/19 осіб), на одного вчителя в денних ЗЗСО припадає 9 учнів (у розрізі місто/село – 11/6 осіб), що менше за середній показник (13) у державах – членах ОЕСР. Тому питання трансформації мережі закладів загальної середньої освіти є на порядку денному, адже в малих школах при малій наповнюваності класів загострюється проблема забезпечення якості освіти.

Одним із напрямів, який довів свою життєздатність, є подальший розвиток опорних шкіл. Діяльність Міністерства освіти і науки України щодо опорних шкіл синхронізується з реформою децентралізації влади і підтримується іншими міністерствами і місцевими органами влади. Загалом станом на 1 червня 2018 р. функціонувало 530 опорних шкіл, 986 філій, з них в об'єднаних територіальних громадах (ОТГ) – 224 опорних шкіл і 405 філій відповідно. Кількість опорних шкіл в Україні за останні два роки зросла на 280 %, тобто цей процес є досить інтенсивним. Станом на 1 червня 2018 р. за кількістю опорних шкіл, що функціонують, лідирують Кіровоградська (66), Львівська (46), Житомирська (41) і Київська (34) області.

Серед викликів, які впливають на функціонування опорних шкіл, є забезпечення потреб у шкільних автобусах, якість доріг, належного методичного і матеріального забезпечення діяльності педагогічних працівників, економія часу школярів, яких підвозять до шкіл, тощо. Вирішення цих питань лежить у площині покращення взаємодії всіх учасників освітнього процесу – органів освітнього управління, місцевої влади, батьків, керівників шкіл, педагогічних та учнівських колективів.

Отже, започатковано процес вдосконалення шкільної мережі з використанням нового, вперше успішно застосованого підходу в Україні – створення опорних шкіл. Це дає змогу підвищити якість освітніх послуг, надаваним учням, і одночасно не закривати малокомплектні школи, а перетворювати їх на філії опорних шкіл. Поряд із розвитком опорних закладів освіти найближчого навчального року необхідно продовжити пошук інших механізмів вдосконалення шкільної мережі, зокрема тих, які виявилися життєздатними у практиці зарубіжних країн. Міністерство освіти і науки України буде активно співпрацювати з місцевою владою, громадами, іншими центральними органами влади для того, щоб питання розвитку шкільної мережі було комплексно вирішене з урахуванням усіх важливих соціально-економічних обставин.

6. Запорукою успішного старту НУШ є забезпечення державою сприятливих умов для підготовки висококваліфікованих педагогічних кадрів, їх професійного розвитку і удосконалення, визначення спектру професійних компетентностей, який відповідає суспільним вимогам і ринковим потребам сьогодення. З огляду на це для підготовки до впровадження новацій НУШ Міністерством освіти і науки України у 2017/2018 н. р. проведено масштабне підвищення кваліфікації 22 тисяч учителів початкової школи, які будуть навчати першокласників.

Важливим кроком Міністерства освіти і науки України стосовно удосконалення системи педагогічної освіти є розроблення і затвердження у 2018 р. Концепції розвитку педагогічної освіти. Її реалізація дасть змогу покращити якість підготовки педагогічних працівників, оновити їх склад у закладах освіти, вдосконалити архітектуру та зміст безперервного професійного розвитку.

Протягом 2016/2017–2017/2018 н. рр. спостерігалася позитивна тенденція до розширення мережі університетів, академій, інститутів, що здійснюють підготовку фахівців за спеціальностями галузі знань 01 «Освіта» (011 «Освітні, педагогічні науки», 012 «Дошкільна освіта», 013 «Початкова освіта», 014 «Середня освіта (за предметними спеціальностями)», 015 «Професійна освіта (за спеціалізаціями)», 016 «Спеціальна освіта», 017 «Фізична культура і спорт») та зосереджені головним чином у м. Києві, Харківській, Дніпропетровській, Запорізькій областях. Це свідчить про виконання державою зобов'язань щодо надання підтримки здобувачам педагогічної освіти, а також про зростання суспільної потреби у підготовці педагогічних працівників.

Позитивна динаміка у збільшенні загального обсягу випуску фахівців у галузі знань 01 «Освіта» усіх освітніх рівнів протягом 2015–2018 рр. на 21 % доводить ефективність реалізації Урядом та Міністерством освіти і науки України низки заходів стосовно заохочення абітурієнтів до здобуття педагогічної вищої освіти шляхом популяризації професії педагога на ринку праці, заходів з підвищення заробітної плати педагогічних працівників.

Отже, Міністерство освіти і науки України здійснює суттєві зміни в підході щодо підготовки висококваліфікованих педагогічних кадрів, які забезпечуватимуть упровадження положень реформи «Нова українська школа», зокрема забезпечено проведення низки інформаційних заходів, спрямованих на підвищення соціального статусу педагога, суттєво збільшено реальну заробітну плату вчителів, підвищено обсяг державного замовлення до педагогічних закладів вищої освіти за спеціальностями галузі знань 01 «Освіта». Започатковано новий підхід до підвищення кваліфікації вчителів, який підсилено необхідними методичними опрацю-

ваннями та забезпечено фінансовим ресурсом. Ці заходи сприяють формуванню відповідного ментального середовища та підвищують готовність учительського корпусу до практичного впровадження ідей НУШ.

Продовження започаткованої наразі шкільної реформи «Нова українська школа» буде успішним лише за умови належної кадрової підтримки. З огляду на це Міністерство освіти і науки України буде й надалі тримати у своєму фокусі заходи, спрямовані на підвищення професійного розвитку педагогічних працівників.

7. Важливим напрямом НУШ є реформування структури середньої освіти, яке забезпечить перехід до профільного навчання. У цьому контексті важливою є взаємодія загальної середньої освіти і професійної (професійно-технічної) освіти.

Сьогодні здійснюється трансформація сфери професійної (професійно-технічної) освіти (далі – ПТО). Колегією Міністерства освіти і науки ухвалено проект концептуальних засад реформування ПТО «Сучасна професійна освіта», триває підготовка нового законопроекту «Про професійну (професійно-технічну) освіту».

Відбувається процес модернізації мережі закладів освіти, яка передбачає зменшення кількості малокомплектних закладів (з контингентом учнів менше 300 осіб) шляхом приєднання їх до більш потужних. У 2017 р. кількість закладів ПТО зменшилася на 42 одиниці, або на 5,3 %, порівняно з 2015 р. Це дисонує з потребами українського ринку праці, адже попит на кваліфікованих робітників в Україні продовжує зростати.

Наразі зусилля Міністерства освіти і науки України спрямовані на комплексне реформування всіх складових системи професійної освіти: змісту, управління, структури та мережі, фінансування. Саме це дозволить усунути проблеми, які існують у галузі.

Важливим аспектом системи ПТО в Україні є те, що вона є соціально орієнтованою, тобто виконує функцію захисту вразливих груп молоді (діти-сироти та діти, позбавлені батьківського піклування; особи з інвалідністю; діти, які мають одного з батьків; діти з сімей, що опинилися у складних життєвих обставинах, з малозабезпечених сімей). Кількість дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, які навчалися у закладах професійної (професійно-технічної) освіти протягом 2011–2017 рр., становила в середньому 4,4–4,7 % від загального контингенту, а осіб з інвалідністю – 1,4–1,7 %. Випуск учнів з числа дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування у 2016/2017 н. р. становив 5,3 тисячі осіб (47,1 % від загального контингенту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування).

Станом на 1 червня 2018 р. в освітній процес ПТО впроваджено 410 стандартів професійної (професійно-технічної) освіти з конкретних робітничих спеціальностей, із яких 122 стандарти розроблені на основі компетентнісного підходу, що дає можливість підвищити якість підготовки робітничих кадрів, дотримання єдиних вимог щодо запровадження в Україні Міжнародної стандартної класифікації освіти.

Подоланню розриву між теорією і практикою, освітою й виробництвом, сприяє запровадження елементів дуальної форми навчання. У 2017 р. 49 закладів професійної (професійно-технічної) освіти започаткували навчання з використанням дуальної форми з 54 спеціальностей на базі понад 300 підприємств.

Отже, Міністерством освіти і науки України разом із місцевими органами влади та органами місцевого самоврядування, соціальними партнерами на системній основі здійснюються заходи щодо створення єдиного освітнього простору профе-

сійної освіти з метою надання молоді та дорослим можливості безперервного здобуття професійних кваліфікацій протягом життя. Цю діяльність буде продовжено. Системна модернізація професійної освіти створить передумови для сталого розвитку суспільства, підвищення конкурентоспроможності економіки країни, професійного зростання та самореалізації особистості.

8. Однією із передумов успішної розбудови НУШ є також модернізація системи позашкільної освіти, яка має велике соціальне значення та сприяє різнобічному розвитку дитини, формуванню додаткових компетентностей у школярів, створює передумови для формування та самореалізації особистості. Підвищення доступності та ефективності мережі позашкільної освіти відіграє особливу роль у запобіганні соціальним ризикам: розповсюдженню в дитячому середовищі антисоціальних та девіантних проявів (безпритульність, злочинність, шкідливі звички, ігрова комп'ютерна залежність тощо), погіршенню стану здоров'я дітей тощо. Законом України «Про освіту» створено правове підґрунтя для системної трансформації позашкільної освіти, яку визначено як складову системи освіти, закріплено можливість визнання та врахування результатів навчання особи в закладах позашкільної освіти, задекларовано фінансову й академічну автономію закладів позашкільної освіти тощо. Станом на 1 січня 2018 р. в Україні функціонувало 1 379 закладів позашкільної освіти, підпорядкованих МОН України. Охоплення позашкільною освітою дітей та молоді віком від 3 до 18 років по Україні наразі становить приблизно 68 %, із них 91 % здобуває позашкільну освіту у містах. Відповідно до наявних даних у позашкільних закладах системи освіти навчається 9414 (0,8 %) дітей з особливими освітніми потребами. Модернізація позашкільної освіти відбувається в умовах децентралізації, тому роль органів місцевого самоврядування у цьому процесі є однією із першочергових.

Отже, основною метою модернізації позашкільної освіти у контексті імплементації засад НУШ, на досягнення якої будуть спрямовані заходи освітнього управління, є формування системи ефективною та якісною позашкільною освітою, яка сфокусована на особистості учня, допомагатиме кожній дитині повірити в свої здібності та розкрити власний потенціал, надавати додаткові знання і практичні навички, необхідні для успішної самореалізації в дорослому житті.

Розбудова Нової української школи – це довготермінова реформа, яка стартує вже зараз. План досягнення її стратегічної мети передбачає наступність дій і відповідне ресурсне, навчально-методичне, кадрове забезпечення на кожному етапі. Реформа «Нова українська школа» синергетична із реформою децентралізації, вони підсилюють одна одну, стосуються кожного українського громадянина і будуть успішними лише за підтримки всього суспільства. Міністерство освіти і науки України здійснило величезну роботу, щоб життєво необхідна для суспільства реформа «Нова українська школа» стартувала, і сподівається на суспільну підтримку. Саме ця реформа дозволить перейти вітчизняній освітній системі до успішного функціонування і розвитку в умовах глобального конкурентного освітнього простору та дасть змогу Україні посісти гідне місце у європейському та світовому співтоваристві.